

AN ATTACK ON THE IDENTITY OF THE OLD BELIEVERS (LIPOVANS) OF BUDJAK IN
THE POST-WAR YEARS

НАСТУП НА ІДЕНТИЧНІСТЬ СТАРОВІРІВ (ЛИПОВАН) БУДЖАКУ В ПОВОЄННІ РОКИ

Алла Федорова

кандидат історичних наук, доцент
E-mail: alla20086@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0306-7804
Researcher ID: JPW-8116-2023
Національний університет
політехніка», Україна

Alla Fedorova

PhD of Historical Science, Associate Professor
E-mail: alla20086@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0306-7804
Researcher ID: JPW-8116-2023
«Одеська
Odesa Polytechnic National University, Ukraine

ABSTRACT

The article is dedicated to studying the aspects of the assault on the identity of the Lipovan Old Believers in Budjak in the context of political and social changes after World War II. The Lipovans faced a harsh campaign by the Soviet authorities, aimed at assimilating them into the Soviet people. Based on the analysis of historiography and a wide range of archival sources, the study examines how Soviet power affected the ethnoreligious identity of this group and identifies the factors that helped the Old Believers preserve their faith and culture. In the postwar period, the activities of Old Believer communities were coordinated by the Council for Religious Cults. Representatives of the Council for Religious Cults in the Izmil region recorded the number of Old Believers in each community, gathered biographical information on clergy, inspected the composition of the "twenty" (community council), and familiarized themselves with the customs and lifestyle of the Old Believers. Some small communities (in Bolgrad, Reni, Izmil, and the village of Tatarbunary) and all three monasteries (near Vylkove, Nova Nekrasivka, and Muravlivka) were closed by the authorities. The paper highlights the unique aspects of the Old Believers' lives, customs, and practices as seen through the eyes of the Council representatives. It analyzes what aspects of their life surprised the officials, leading them to label the Old Believers as fanatics, ignoramuses, and accuse them of mysticism. The study also investigates the measures taken by the Soviet authorities to dismantle the traditional way of life of the Lipovans. The authorities closely monitored that the youth did not attend churches, prohibited the teaching of Church Slavonic literacy and church singing. Active anti-religious propaganda was carried out in schools and workplaces, leading some Old Believers to abandon their faith. Despite these challenges, the core traditional customs were preserved, largely thanks to the family unit, which played a key role in passing on ethnocultural traditions to the next generation.

Key words: *Old Believers, Lipovans, Budjak, Soviet power, identity, religion, traditions.*

Постановка проблеми. Старовіри Буджаку (липовани, старообрядці, древлеправославні християни) – це етноконфесійна група на півдні сучасної Одеської області, що сформувалася протягом 18 – 19 століть. Вони не прийняли реформ патріарха Никона, проведених в середині 17 століття. Через утиски та переслідування за свої релігійні переконання чимало прибічників старої віри задля збереження традиційних обрядів та вірувань покидають територію Росії. Деякі з них оселяються в дельті Дунаю.

Буджак (Українське Придунав'я, Південна Бессарабія, Ізмаїльщина) характеризується своєю несталою державною приналежністю. Цей регіон належав і Туреччині, і Молдові, і Росії, і Румунії в різні часи. В іноетнічному середовищі, підлаштовуючись під закони різних країн, липовани впродовж століть зберігали свою ідентичність, що ґрунтувалася на релігійній відмінності від офіційного православ'я, етнічній самобутності та традиційному укладі життя. З приходом радянської влади липовани зіткнулися з жорстким наступом на свою самобутність (особливості віросповідання, побуту, одягу, укладу життя тощо). Слід зазначити, що радянський період став викликом для збереження ідентичності усіх релігійних груп СРСР, старовіри не стали виключенням. Атеїстична ідеологія та репресивна політика радянської влади ставили під загрозу релігійні практики та традиції старовірів. Мали місце заборона вивчення церковнослов'янської грамоти та крюкового співу, закриття культових споруд, репресії щодо священнослужителів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідентичність в наш час є доволі актуальною темою, до якої звертаються дослідники різних галузей наук, торкаючись різних аспектів даної проблеми. Ізмаїльські дослідники І. Верховцева, О. Запороженко, Т. Шевчук виділяють фактори, під впливом яких формується колективна ідентичність багатонаціонального Українського Придунав'я (Верховцева І., 2016: 285-292). Але поряд з колективною, регіональною ідентичністю кожен народ зберігає і свою національну особливість, своєрідність. О. Дедуш, провідний етнолог Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ, на основі польових досліджень відзначає важливу роль у збереженні ідентичності народів Буджаку саме усно-історичного наративу (Дедуш О., 2019: 30). В. Мітева небезпідставно зазначає, що липовани зуміли в багатоетнічній Бессарабії зберегти свою ідентичність та створити унікальну субкультуру (Мітева В., 2021: 142).

Різні аспекти ідентичності старовірів розглядалися як вітчизняними, так і закордонними дослідниками. І.Івлямпій зазначає, що комуністичний режим суттєво вдарив по автаркічному способу життя та усталеній традиційності липован Румунії (Ivlampie I., 2023: 69). Разом з тим Дж. Єнакі та І. Шишкану констатували, що румунські спецслужби ретельно вивчали релігійні громади старовірів Румунії, підкреслювали їх традиціоналістичний дух, закритість, відсутність прозелітичних намірів, що врешті робило їх менш небезпечними для країни (Enache G., Şişcanu I., 2014: 174). Харківська дослідниця Т. Арзуманова вказує, що саме закритість від суспільства, консерватизм дозволяли старовірам зберігати власну етнорелігійну ідентичність в умовах переслідувань як з боку російського царату, так і радянської влади. На її думку, в сучасній Україні старовірам загрожує втрата їх унікальної етнічної та релігійної самобутності, що пов'язано з трансформаційними процесами в культурі даної спільноти під впливом міської культури, глобалізаційних процесів та інших зовнішніх та внутрішніх чинників, що поступово відштовхують старовірів від їх релігійної громади (Арзуманова Т., 2012: 351). Подібні занепокоєння висловлюють й інші дослідники (Ivlampie I., 2023: 70-71). Варто зазначити, що наступ радянської влади на традиційну культуру старовірів Буджаку залишився поза увагою дослідників.

Формулювання цілей статті. У цій статті ми дослідимо які особливості старовірів білокриницької згоди виділяли представники радянської влади в повоєнні роки, розглянемо тиск радянської влади на самобутність липован, засоби їх асиміляції.

Робота ґрунтується на аналізі архівних документів, наукових публікацій та власних спостережень автора. Для дослідження використовується історичний метод, який ґрунтується на принципах об'єктивності, наукової критики та системного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Радянському Союзі релігійні організації знаходилися під контролем держави. Старообрядницькі громади підпорядковувалися Раді у справах релігійних культів при Раді Народних Комісарів, створеній 19 травня 1944 р. До кожної області призначали уповноваженого Ради, який мав наглядати за правильним і своєчасним виконанням законів СРСР та інших постанов, що стосуються релігійних культів; надавати Раднаркому СРСР доповідні записки та висновки з питань релігійних культів; своєчасно інформувати уряд про стан релігійних культів на місцях; вести загальний облік церков, молитовних приміщень тощо.

В Ізмаїльській області посаду Уповноваженого Ради у справах релігійних культів (РСРК) з приходом радянської влади у 1944 р. займав В. Петренко, з 15.02.1945 р. – О. Остапенко, з 15.05.1948 р. – М. Костандогло.

Старовіри білокриницької згоди знаходилися у підпорядкуванні Ізмаїльської старообрядницької єпархії на чолі з єпископом Арсенієм (Лисовим). В міжвоєнний період та радянсько-німецької війни єпархія знаходилася в канонічній приналежності Білокриницькій митрополії, центр якої у 1940 р. перенесений до м.Браїла (Румунія). Але після приходу радянської влади у 1944 р. Московська архієпископія намагається швидкими темпами підпорядкувати собі цю єпархію. 30 вересня 1945 р. Московська старообрядницька архієпископія призначила (а фактично підтвердила) на Ізмаїльську єпархію єпископа Арсенія). 17 жовтня 1945 р. відбулося перше засідання Ізмаїльської єпархіальної ради, де вирішувалися організаційні, адміністративні, фінансові та інші питання. Зокрема, єпископ Арсеній акцентував, що єпархія тепер має підпорядковуватися новим адміністративним порядкам, зокрема, про будь-які зміни (переобрання церковних попечителів, уставників, паламарів, хто вибув з якої посади, хто новий з'явився) терміново у письмовій формі слід інформувати єпископію, а та, своєю чергою, уповноважені органи. Саме уповноважені РСРК приймали остаточне рішення щодо переведення священників на нове місце служби, реєстрацію/закриття громад тощо. За новими правилами будь-які переміщення єпископів,

ієреїв, дияконів супроводжувалися документом про відрядження, яке надавалося з дозволу уповноваженого (Федорова А., 2021b: 126, 128). Тобто ми спостерігаємо тотальний контроль за діяльністю релігійних організацій та священнослужителів. Він був особливо пильним, враховуючи прикордонне положення Ізмаїльської області.

У повоєнні роки уповноважений О. Остапенко займався виявленням та реєстрацією релігійних громад, активно спілкувався з віруючими для виявлення політичного настрою та релігійної орієнтації. Знайомлячись з побутом старовірів, він «дивувався їх відсталості, їх жахливому, дикому фанатизму, їх безкультур'ю». Зазначав, що вони не знали Жовтневої революції, їх мало торкнулася війна і «потрібен великий скребок, щоб зняти з них, навіть молоді, архаїчні, старозавітні навички» (ДАОО, ф.Р-7746, оп.1, спр.118: 4, 6). Консерватизм, зашкарублість та безкультурність, на його думку, відображалися у зовнішньому вигляді старовірів та їх домашньому побуті. Зовнішні спостерігачі здебільшого саме так змальовували старовірів. Цілком можемо погодитися з думкою румунського дослідника І. Івлампія, що характеристикою старообрядництва такими термінами як «невігластво», «фанатизм» послуговуються особи, нездатні осягнути природу їхнього специфічного релігійного життя (Ivlampie I., 2023: 69).

Розглянемо, що саме дивувало уповноваженого у липованах.

Чоловіки не лише в селах, а й містах, носили довгі бороди. Як відомо, гоління у старовірів не допускалося. Вони вважали, що це є неугодною справою як для церкви, так і для Бога. Знищення бороди прирівнювалося до зазіхань до чогось сакрального. Під час експедицій до старовірів Буджаку автору неодноразово доводилося чути, що саме зобов'язання брити бороду за Петра I стало причиною еміграції прибічників старої віри. О. Прігарін зазначав, що борода – це символ старовірства, брити бороду вважалося великим гріхом (Прігарін О., 2003: 63). Але з цією традицією комуністичному уряду вдалося активно боротися. Хіба що люди похилого віку могли собі дозволити носити бороди. Молодь, особи, що займали відповідальні посади в тодішньому суспільстві, зламалися під тиском нової влади.

В родині превалювало щось на кшталт домострою. Чоловік головував як вдома, так і в церкві. «Церква у них єдине джерело морального та духовного начала» (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.118: 66), що обумовлювало велику роль священника у громаді та його вплив на парафіян.

На підтвердження релігійного містицизму, фанатизму старовірів та міцного зв'язку з церквою, Остапенко О. пропонував у неділю або храмове свято завітати до церкви. Побачене описував наступним чином, що було характерним як для сільського, так і для міського населення.

«До середини церкви, в першій її половині, стоїть святково одягнутий, в хустках, густий натовп барвистих жінок та дітей. Попереду, ближче до вітаря та у кліросів, окремо від жінок, стоять чоловіки. На обох кліросах також лише чоловіки» (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.118: 67). З цього уривку ми бачимо здивування уповноваженого щодо гендерного поділу всередині церкви та особливого одягу «для церкви». Ця традиція зберігається і сьогодні.

«На кліросі, стоячи, майже «кричать» з дикими, душовивідними завиваннями тупі обличчя так званих «хористів». Для виду перед ними ноти» (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.118: 67). Особливий церковний спів та крюкова грамота, яку уповноважений не зміг прочитати та зрозуміти, також викликали захисний напад та якусь огиду.

Висока релігійність старовірів, ведення церковної служби з використанням земних поклонів також сприймалося уповноваженим як фанатизм та містицизм. *«Шалені, колінопреклоненні молитви та швидкі в пояс двоперстні хрести, прикладання до руки напівграмотного неосвіченого єпископа і таких само «грамотних» священників – найкращий показник фанатизму віруючих та їх культурного рівня... Релігія та обрядність настільки пронизали побут цих людей, що буквально скрізь й особливо в церкві, вони хрестяться з будь-якого приводу й без приводу, в церкві, як по команді, разом, як один, падають на коліна, швидко, поясно, розмашисто, безперервно хрестяться й особливо чемно ставляться до свого «пастиря» – «духовного отця» (священника), який в окремих випадках навіть наказує в церкві виконувати вид обряду – впасти на коліна, хреститися тощо»* (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.118: 67).

Через великий авторитет священників за ними ретельно слідкували, вивчали їх біографії. Тим більш що вони донедавна підпорядковувалися Білокриницькій митрополії, центр якої знаходився в Румунії. Чимало з них були вихідцями з румунських старовірських сіл. Окремі священники піддалися репресивним діям через прорумунські позиції, контрреволюційну діяльність, співпрацю з сігурнацією тощо. Були заарештовані та засуджені до ВТТ наступні священники: Детков Симеон (с. Жебріяни (Приморське), родом з Румунії; Романов Артемон (с. Пряма Балка), який разом з

вірянами у 1945 р. переселився з Румунії до Радянського Союзу, але не змогли пристосуватися до нових умов та виявили бажання повернутися на батьківщину, до Румунії; Сосін Ілля, родом з м. Оргієва, другий священник Покровської старообрядницької церкви м. Кілія, у якого було довге протистояння з місцевим священником Андрієм Ісаревим та ін. (Акчєбаш А., 2021b: 14; Федорова А., 2021a: 407; ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.127: 17).

Деякі священнослужителі переселилися з приходом радянської влади до Румунії. Наприклад, Іван Тимофєєв, що служив в Ізмаїлі, оселився на хуторі Піск. Там він священнодіяв в церкві Святого Ніколи (Enache G., Şişcanu I., 2014: 176-177). З 1958 по 1960 рр. був Славським, а з 1960 по 1968 рр. – Тульчинським єпископом, а з 1968 по 1985 р. – білокриницьким митрополитом, відомий під іменем Іосаф.

Вихідцем з Українського Подунав'я був і білокриницький митрополит Тихон (Тіт Деєвич Качалкін; 1942 – 1968 р.), що народився в с. Нова Некрасівка в родині рибалки. Спецслужби активно слідували, щоб старовіри Буджаку не спілкувалися з одновірцями з Румунії. Але, звісно, новини з Румунії доходили на цю територію, оскільки багатьох об'єднували родинні зв'язки.

Високу релігійність липован підтверджує той факт, що в кожній хаті був кіот з лампадами. *«Навіть окремі службовці наших радянських закладів, що претендують на інтелігентність, обов'язково мають у квартирі кіоти на декілька ікон з восьмиконечними хрестами тощо. Причому вони вважають своїм обов'язком відвідати церкву та віддати належну данину попу та богу»* (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.118: 68), – констатував О. Остапенко у доповідній записці від 10 грудня 1945 р. Давні ікони старовірів на простих дошках він також трактував як «вияв фанатизму».

Велику пошану в родині старовірів мали і релігійні книги, які цінили та передавали від одного покоління до іншого або дарували церкві, щоб ці книги використовувалися за призначенням. Такі зібрання можна і зараз зустріти в родинях старовірів, що передаються з покоління в покоління як реліквія.

Зберігалася традиція храмового свята, на яке приїздили гості з сусідніх старовірських поселень. О. Остапенко подає опис обіду після храмового свята, на який запрошувалися здебільшого лише чоловіки: *«На довгих столах розкладається готова їжа. Тарілки та інші посуд відсутній. Біля кожного гостя скибка хліба та рідко у кого виделка. Спільною чаркою, точніше стаканом, обносять гостей вином, а потім відбувається трапеза...»*

Починається обід спільною хорОВОЮ молитвою зі святослав'ями, завершується такою ж молитвою зі здравицею, а здебільшого молебном в церкві» (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.118: 68). На храмове свято, зазвичай, запрошувався і єпископ.

Радянська влада прагнула асимілювати старовірів, прищепити їм атеїстичні погляди та радянський спосіб життя. Для цього використовувалися різні методи, такі як пропаганда, атеїстична освіта, заборона церковнослов'янських шкіл, обмеження доступу до релігійної літератури, закриття культових споруд тощо.

Так на згаданому вище першому зібранні Ізмаїльської єпархіальної ради єпископ Арсеній закликав старообрядницькі громади подавати заяви щодо відкриття шкіл церковнослов'янського читання та співу, які б діяли з дозволу держави. Малося на увазі проведення занять для всіх охочих у вільний від роботи та навчання час по дві години на день. Єпископ застерезливо вказував, що все це планувалося не з метою надання спеціальної духовно-церковної освіти, а як репетиції або вправи для учасників церковного богослужіння (МА¹, ф. ІЄ, спр. Общя: 28). Але присутність молоді в громадах та її участь в релігійному житті не входили в плани радянської держави, тому з існуванням такого роду шкіл не могли погодитися. В інформаційній доповіді на 1 квітня 1946 р. О. Остапенко зазначав: *«Церковники Ізмаїльської Нікольської церкви намагалися організувати хор із дітей шкільного віку та навчати їх церковнослов'янської грамоти. Спробу цю я припинив»* (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.120: 8). Подібна доля спіткала і школу церковного крюкового співу в с. Жебріяни (Приморське), що діяла для дітей молодшого віку за підтримки священника Симеона Деткова під керівництвом вчителя Антонія Ізотова, уродженця м. Вилкове. За словами уповноваженого, втручанням місцевої школи та райвиконкому це «благє починання» було ліквідовано (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.120: 7).

---

¹ Архів Кишиневської єпархії РПСЦ (Мазаракиєвський архів; скорочено – МА). Цей архів знаходиться в стадії систематизації та комплектації. Виявлений у 2014 р. при ремонті Мазаракіївської церкви в м.Кишиневі в мішках. Назви справ подаються за назвами вказаними на теках, в яких вони були виявлені.

Ретельно слідували за відвідуванням церкви молоддю, подавалася статистика про кількість присутніх на богослужіннях у великі релігійні свята, про кількість тих, хто прийняв причастя тощо. Релігійні свята активно замінювалися на радянські. Щоб відвернути вірян від служби, вигадували, наприклад, якусь термінову роботу під час релігійних свят. Однак констатувати різкий відхід від церкви не можливо було. Уповноважений змушений був зазначити, що менша кількість віруючих в недільні та святкові дні пов'язана передусім з виконанням в ці дні нарядів сільради та інших робіт, і це не пов'язано зі зміною переконань (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.118: 68).

В перші повоєнні роки були закриті усі три монастирі старовірів у регіоні – чоловічі (на честь Архангела Михаїла в с. Нова Некрасівка та Петра і Павла поблизу м. Вилкове) та жіночий (Усікновення Глави Іоана Предтечі в с. Муравлівка). Монастирі вважали центрами «кликушества», «фанатизму, релігійного ізуверства та ханжества, що приваблюють до себе оточуюче віруюче населення та створюють ґрунт для укріплення релігійного містицизму тощо, особливо серед молоді» (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.118: 8-9). До того ж радянська влада не могла миритися з такими центрами в прикордонній території.

З приходом радянської влади перестали існувати старовірські громади в с. Татарбунари, м. Болград, м. Рені. Припинилися служіння і в церкві Різдва Пресвятої Богородиці в м. Ізмаїл, яка не могла конкурувати з єпархіальною Никольською церквою. Будівля храму містилася у списку пам'яток архітектури, але це не завадило після закриття церкви використовувати його Торгмортрансом як базу госптоварів (Акчеbash А., 2021а: 104).

Серед причин закриття культових споруд передусім називалася нечисельність та несформована «двадцятка» громади. З цього приводу, можемо зазначити, що з советізацією краю, молодь не виявляла особливого бажання бути членами «двадцятки», необхідної для реєстрації та існування релігійної громади, оскільки розуміла, чим це для них може закінчитися.

Майно зачинених культових споруд не поспішали передавати в інші громади. Хоча під час експедицій, ми могли знайомитися з монастирськими книгами в церквах м. Вилкове, с. Нова Некрасівка, с. Коса, с. Муравлівка та ін. Дуже непокоїли владу і дзвони з монастирів, джерело металу. Коли московський архієпископ просив передати дзвін з зачиненого Архангельського монастиря до Москви, знайшли делікатну відмову, що це занадто коштовно (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.179: 45). З іншого боку влада розуміла, що зняття дзвонів є недоцільним, бо може викликати «нездоровий настрій» (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.188: 26). І це не дивно, адже старовіри Придунав'я користувалися дзвонами навіть під час тотальної заборони цього в Російській імперії. Відповідно, зняття дзвонів з культових споруд могло привести до опору та порівняльній характеристиці не на користь радянської влади.

Була підірвана новим радянським режимом й економічна міць липован-старовірів. Церкви були націоналізовані, так само як і майно служителів культу. Наприклад, до приходу радянської влади священник м. Кілія Ісарев Андрій був великим домовласником та землевласником, мав землю та виноградники (від румунів отримав 2 дипломи за кращі виноградники); священник с. Татарбунари Платонов Т. у власному будинку облаштував заїжджий будинок та ресторан; священник с. Ганнівка Коновалов Лука був великим землевласником, с. Підковка – Тупікін Потопій мав понад 2 га землі, що відійшла в колгосп. (ДАОО, ф.Р-7746, оп.1, спр.120: 49; спр.131: 16; МА, ф. ІЄ, спр. Автобіографії: 4; Федорова А., 2024: 55). До колгоспів більшість старовірів ставилася скептично, але змушені були підкоритися, особливо в умовах післявоєнного голоду, коли в церкві не було навіть чим «лампадки світити» (МА, ф.ІЄ, спр. Сычов: 37-37 зв.). Відповідно знищення особистого господаря, післявоєнний голод лишили церкву належної фінансової підтримки. Саме тому невеликі громади не змогли вижити.

Радянська влада ставилася до старовірів з підозрою та ворожістю. Їх вважали «пережитком минулого», «ворогами соціалізму», «фанатиками». Різноманітні утиски та переслідування призвели до того, що багато старовірів змушені були приховувати свою віру та практикувати її таємно (наприклад, майже в кожній родині хрестили дитину, вінчали новостворену родину, але таємно, вночі). Були і ті, хто офіційно відмовився від старообрядництва. Наприклад, архидиякон Кугурлуйського (Новонекрасівського) монастиря Макаров Феоклій писав у 1947 р. єпископу кишинівському та тимчасово ізмаїльському Іосифу: «я після довгих пошуків справедливості та істини та переконавшись в несправедливості та помилках так званого «старообрядництва» впевнився, що «старообрядництво» ніщо інше, як розкол в руській православній церкві. Адже старообрядництво знаходиться і до цього часу під прокляттями та анафемою соборів 1666-1667 рр. (анафема знята Собором РПЦ у 1971 р. – Авт.)» (ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.55: 41; МА, ф. ІЄ, спр.

с. Новая Некрасовка: 401). Саме через вказані обставини він вирішив залишити старообрядництво та приєднатися в лоно православної (ніконіанської, за визначенням старовірів) церкви. Член попечительської ради Ізмаїльської Нікольської старообрядницької общини Куцепалов П. М., що працював у військовій частині в базовому матроському клубі, також вирішив залишити релігію, прослухавши лекції антирелігійної пропаганди та ознайомившись з агітаційною літературою (ДАОО, ф. Р-7746, оп., спр.55: 41).

Попри утиски старовірам Буджаку вдалося зберегти свою ідентичність. Це стало можливим завдяки згуртованості етноконфесійної групи, передачі традицій в середині родини та відданості своїй вірі. Також сприяло їй компактне проживання старовірів. В Ізмаїльській області були виключно старовірські поселення, наприклад, села Стара та Нова Некрасівка, Жебріяни (Приморське), Муравлівка, Ганнівка.

Висновки. Радянська влада розглядала липован Буджаку як потенційну загрозу через їхню вірність древлеправослав'ю, відмінність від домінуючої православної церкви, прикордонне розташування, тісні зв'язки в попередній період із старовірами Румунії та підпорядкування Білокриницькій митрополії, центр якої знаходився в м.Браїлі. Уповноважених у справах релігійних культів дивував уклад життя старовірів, їхній зовнішній вигляд, передусім борода, висока релігійність, поклоніння давнім іконам тощо.

За радянських часів релігійні свободи старовірів були обмежені, деякі храми закриті, священнослужителі піддавалися пильному нагляду, деякі з них були заарештовані. Навчання церковнослов'янської грамоти та крюкового співу не дозволялося. Допускалося навчання виключно в радянських школах, де пропагувалися атеїстичні ідеї.

Колективізація, націоналізація призвели до економічних труднощів та втрати традиційних засобів існування як для родин старовірів, так і церковної громади, оскільки традиційно десятина прибутків надавалась церкві.

Наступ на ідентичність старовірів (липован) Буджаку у повоєнні роки був складним та багатограним процесом. Радянська влада вживала низку заходів, спрямованих на асиміляцію старовірів та знищення їхньої етнокультурної ідентичності. Хоч і були випадки відмови від старообрядницької віри, певні зміни традиційного укладу життя, все ж таки липованам Буджаку вдалося зберегти свою ідентичність завдяки вірності релігійним віруванням та культурним традиціям в середині кожної конкретної сім'ї. Батьки передавали дітям знання про віру, традиції та обряди, таємно хрестили, вінчали їх. Цей досвід свідчить про стійкість даної етноконфесійної групи навіть у найскладніших умовах. І варто зазначити що цей досвід вони набували не одне століття. Пристосовуючись до законів різних держав, вони навчилися відстоювати свої звичаї та традиції.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Акчешаш А. Релігійні процеси у Південній Бессарабії в 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2021b. Вип. 52. С. 9–18. DOI 10.31909/26168774.2021-(52)-1

Арзуманова Т. В. Збереження етнорелігійної ідентичності росіянами-старообрядцями в сучасній Україні (на прикладі старовірів-безпоповців поморської згоди м. Харкова). *Україна в етнокультурному вимірі століть: збірник наукових праць*. К., 2012. С. 350–357.

Архив Кишиневской епархии РПСЦ (Мазаракиевский архив; далі – МА), ф. Измаильская епархия (далі – ІЕ), спр. с. Новая Некрасовка. Рябов Онуфрий (01.01.1946 – 31.12.1961).

Верховцева І., Запорожченко О, Шевчук Т. Локальний соціум Українського Придунав'я: у пошуках колективної ідентичності. *Регіональна історія України: зб. наук. ст.* 2016. Вип.10. С.279–296.

Державний архів Одеської області (далі – ДАОО), ф. Р-7746, оп.1, спр.118.

ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.120.

ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.127.

ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.131.

ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.179.

ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.188.

ДАОО, ф. Р-7746, оп.1, спр.55.

Дедуш О. Сімейний усно-історичний наратив та національна ідентичність: приклад Буджака. *Інноваційні вектори розвитку сучасних наукових досліджень: ХХІ Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: тези доповідей*. 2019. Т. 2. С. 27–31

МА, ф. ІЕ, д. Автобіографії і анкети.

МА, ф. ІЕ, д. Общя.

МА, ф. ІЕ, д. Сычев Іоанн.

Мітева В. Похоронні звичаї, обряди та вірування народів Півдня Бессарабії. *Буджацький фронтир у дзеркалі сучасної гуманітаристики*. Збірник наукових праць. Ізмаїл, 2021. С.138-144.

Прігарін О. Борода та її знакові функції в уявленнях старообрядців Подунав'я. Тіло в текстах культур. *Студії з культурної антропології*. Київ: НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, 2003. С. 63–68.

Федорова А. Доля старообрядницького священника Симеона Дєткова (за даними Мазаракіївського архіву). *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри*: збірка наукових праць. 2021а. Вип. 8. С. 404–412.

Федорова А. Ізмаїльська старообрядницька єпархія в роки Другої світової війни. *Гуманітарні виміри воєнних часів: наукове та філософське осмислення*. Одеса, 2024. С. 8–57.

Федорова А. Ізмаїльська старообрядницька єпархія у перші повоєнні роки (1945 – 1947). *Старожитності Лукомор'я*. 2021b. № 2 (5). С. 124–134. URL: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.2.69>

Akchebash A. Religious repression in the Ukrainian SSR: the case of the orthodox church from Southern Bessarabia. *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*. Seria 19, Istorie, tom XX, 2021a. P. 95–107. URL: <https://doi.org/10.35219/history.2021.06>

Enache G., Șișcanu I. Aspecte privind istoria cultului creștin de rit vechi (lipovenii) în România în perioada interbelică și la începutul regimului communist. *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*. Seria 19, Istorie, tom XIII, 2014. P. 167–198.

Ivlampie I. The old rite orthodox community at the Lower Danube, between tradition, modernity, and globalization. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Social Sciences*. 2023. № 12(2). P. 64–71. URL: <https://doi.org/10.18662/lumenss/12.2/92>

REFERENCES

Akchebash, A (2021a). Religious repression in the Ukrainian SSR: the case of the orthodox church from Southern Bessarabia. *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, Seria 19, Istorie, tom XX, 2021, p. 95–107. <https://doi.org/10.35219/history.2021.06> [in Russian].

Akchebash, A. (2021b). Religious processes of Southern Bessarabia in 40-50s of the 19 century. *Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities. Section Historical Sciences*, 52, 9–18. [in Ukrainian]. DOI 10.31909/26168774.2021-(52)-1

Архив Кішиневської єпархії РПСЦ (Мазаракійвський архів; дали – МА) [Archives of the Chisinau diocese of the Russian Orthodox Church]. F. Izmayil'skaya єпархија (дали – ІЕ) [Izmil diocese], spr. s. Novaya Nekrasovka. Ryabov Onufriy (01.01.1946 – 31.12.1961). [in Russian]

Arzumanova, T. V. (2012). Zberezhennya etnorelihiynoyi identychnosti rosiyanamy-staroobryadtsyamy v suchasniy Ukrayini (na prykladi staroviriv-bezpopovtsiv pomors'koyi zhody m. Kharkova) [Preservation of ethno-religious identity by Old Believers Russians in modern Ukraine (on the example of Old Believers Bezpopovites of the Pomeranian Consent of Kharkov)]. *Ukrayina v etnokul'turnomu vymiri stolit': zbirnyk naukovykh prats'* [Ukraine in the ethnocultural dimension of the centuries: a collection of scientific works.]. P. 350–357. [in Ukrainian].

Dedush, O. (2019) Simeynny usno-istorychnyy naratyv ta natsional'na identychnist': pryklad Budzhaka [Family oral-historical narrative and national identity: the case of Bujak.]. *Innovatsiyni vektory rozvytku suchasnykh naukovykh doslidzhen': XXI Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiya: tezy dopovidey* [Innovative vectors of the development of modern scientific research: XXI International Scientific and Practical Internet Conference: abstracts of reports]. 2, 27-31 [in Ukrainian].

Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti [State Archive of the Odessa Oblast] (дали – DAOO), f. R-7746, op.1, spr.120 [in Russian].

DAOO, f. R-7746, op.1, spr.118 [in Russian].

DAOO, f. R-7746, op.1, spr.127 [in Russian].

DAOO, f. R-7746, op.1, spr.131 [in Russian].

DAOO, f. R-7746, op.1, spr.179 [in Russian].

DAOO, f. R-7746, op.1, spr.188 [in Russian].

DAOO, f. R-7746, op.1, spr.55 [in Russian].

Enache, G., Siscanu, I. Aspecte privind istoria cultului creștin de rit vechi (lipovenii) în România în perioada interbelică și la începutul regimului communist [Aspects Regarding the History of the Christian Orthodox Cult of the Old Believers (Lipovans) in Romania during the Interwar Period and at the Beginning of the Communist Regime]. *Analele Universității, „Dunărea de Jos” din Galați*, Seria 19, Istorie, tom XIII, 2014, p. 167–198. [in Romanian]

Fedorova, A. (2009). *The beginning of the confrontation: the Old Believer bishops Inokenty and Feogen (20s of the 20th century)*. *Pivden' Ukrayiny: etnoistorychnyy, movnyy, kul'turnyy ta relihiynyy vymiry*. Odesa, 2, 356–361 [in Ukrainian].

Fedorova, A. (2021a) The fate of the Old Believer priest Simeon Detkov (according to the Mazarakiiv Archive). *Pivden' Ukrayiny: etnoistorychnyy, movnyy, kul'turnyy ta relihiynyy vymiry*. Odesa, 8, 404-412 [in Ukrainian].

Fedorova, A. (2021b). Izmail Old Believer Diocese in the first post - war years (1945–1947). *Antiquities of Lukomorie*, 2 (5), 124-134. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.2>

Fedorova, A. (2024). Izmail Old Believer Diocese during the Second World War. *Humanitarni vymiry voyennykh chasiv: naukove ta filosof's'ke osmyslennya*. Odesa : Oldi+, 8-57 [in Ukrainian].

Ivlampie, I. (2023). The old rite orthodox community at the Lower Danube, between tradition, modernity, and globalization. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Social Sciences*. 2023. № 12(2), 64–71. URL: <https://doi.org/10.18662/lumenss/12.2/92> [in English]

МА, ф. ІЕ, spr. Avtobiografii i ankety [Autobiographies and questionnaires] [in Russian].

МА, ф. ІЕ, spr. Obshaya [General] [in Russian].

МА, ф. ІЕ, spr. Sychev Ioann [in Russian].

Miteva, V (2021). Pokhoronni zvychai, obryady ta viruvannya narodiv Pivdnya Bessarabiyi [Funeral customs, rites and beliefs of the peoples of Southern Bessarabia.]. *Budzhat's'kyi frontyr u dzerkali suchasnoyi humanitarystyky. Zbirnyk naukovykh prats' [The Budjak Frontier in the Mirror of Modern Humanities. Collection of scientific papers]*. Izmail, 138-144 [in Ukrainian].

Prigarin, O. (2003). Beard and its sign functions in the representations of the Old Believers of the Danube. Body in the texts of cultures. Studios on cultural anthropology (). Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine; M.T. Rytsky Institute of Art Studies, Folklore Studies and Ethnology. P. 63—68 [in Ukrainian]

Verkhovtseva, I., Zaporozhchenko, O, Shevchuk, T. (2016). Local Society of Ukrainian Danube Region: Searching Collective Identity. *Regional History of Ukraine. Collection of Scientific Articles*, 10, 279-296 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена вивченню аспектів наступу на ідентичність старовірів (липован) Буджаку в контексті політичних та соціальних змін після Другої світової війни. Липовани зіткнулися з жорстким наступом радянської влади, що прагнула асимілювати їх в радянській народ. На основі аналізу історіографії та залучення широкого кола архівних джерел досліджується як радянська влада впливала на етноконфесійну ідентичність цієї групи, визначаються фактори, які допомогли старовірам у збереження своєї віри та культури. В повоєнні часи діяльність громад старовірів координувалася Радою у справах релігійних культів. Уповноважені у справах релігійних культів по Ізмаїльській області виявляли чисельність старовірів в кожній громаді, з'ясовували біографічні факти священнослужителів, перевіряли склад «двадцятки», знайомилися зі звичаями та побутом старовірів тощо. Деякі малочисельні громади (м. Болград, Рені, Ізмаїл, с. Татарбунари) та всі три монастиря (поблизу м. Вилкове, с. Нова Некрасівка, с. Муравлівка) зусиллями влади були закриті. В роботі показуються особливості життя, побуту, звичаїв старовірів ззовні, очима уповноважених у справах релігійних культів. Аналізується, які саме аспекти життя дивували урядовців, внаслідок чого вони вважали їх фанатиками, неукими, звинувачували у містицизмі. Досліджується, які заходи вживала радянська влада задля знищення традиційного укладу життя липован. Урядовці ретельно слідували, щоб молодь не відвідувала церкви, забороняли навчання церковно-слов'янської грамоти та церковного співу. В школах та на підприємствах йшла активна антирелігійна пропаганда, наслідком чого став відступ деяких старовірів від віри. Незважаючи на вказані складнощі, все ж таки основні традиційні звичаї були збережені, велику роль в цьому відіграла сім'я та передача етнокультурних традицій наступним поколінням в її середині.

Ключові слова: старовіри, липовани, Буджак, радянська влада, ідентичність, релігія, традиції.